

TRANSFORMATIONAL GENERATIVE LINGUISTICS

MOVEMENT BEFORE CHOMSKY: NAHIV

Yusuf AVCI¹

Filiz ÇALIK²

Abstract

The transformational generative grammar theory is one of the linguistic theories that caused fundamental changes in linguistics since 1950s. This theory is based on the themes: deep structure and surface structure. Chomsky, who introduced the transformational generative grammar, explained the language with processes in mind in 1950s by including mind processes into linguistics. He clarifies the concept of deep structure in mind processes. He aims to emphasize the thought aspect in language by deep structure.

This research intends to reveal that the theory of Chomsky depending on the mind processes and explained as the thought aspect in language: deep structure indeed dates back before the 1950s. Within this context, Nahiv as one of the works of Fıtrat is analysed. As a linguist Fıtrat displays the deep structure by establishing a relationship between the mind and language and drives the semantics forward. This research indicates the similarities between the deep structures of Fıtrat (in Nahiv) and Chomsky.

This research is done by means of document analysis method as one of the qualitative research methods. Content analysis method that is one of the data analysis methods is used. Similarities between the deep structures of Fıtrat's and Chomsky's are identified. As a result of the study, it is proved that the deep structure which constitutes the fundamentals of transformational generative grammar theory is

¹ Corresponding Author: Assoc. Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Education, yavci@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9837-8890

² Çanakkale Onsekiz Mart University, Educational Sciences Institute

introduced before the 1950s and this work of Fıtrat has already been designed in the transformational generative grammar system.

Keywords: Transformational Generative Grammar Theory, Chomsky, Fıtrat, Nahiv, Deep Structure, Surface Structure, Mind.

CHOMSKY'DEN ÖNCE DÖNÜŞÜMLÜ ÜRETİM DİL BİLİMİ AKIMI: NAHİV

Yusuf AVCI³

Filiz ÇALIK⁴

Özet

Dil bilimi yaklaşımlarından birisi olan ve 1950'li yıllardan beri dil biliminde köklü değişikliklere sebep olan dönüşümlü üretim dil bilimi akımı derin yapı ve yüzey yapı temelinde kurulur. Üretimsel dönüşümlü dil bilimi yaklaşımını geliştiren Chomsky 1950'li yıllarda dili zihinsel süreçler ile açıklar ve bu dil bilim yaklaşımının içine zihinsel süreçleri alır. Zihinsel süreçleri derin yapı kavramıyla ortaya koyar. Derin yapı ile dilin düşünce boyutunu öne çıkartmayı amaçlar. Bu araştırma derin yapı kavramı ile adlandırılan zihinsel süreçleri ve düşünce boyutunu öne çıkartmanın 1950'li yıllardan daha öncesine dayandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda dil bilgisi eserlerinde derin yapıyı yansıtan, zihin ile dil arasında ilişki kurup dilin anlamsal boyutunu öne çıkartan Fıtrat'ın Nahiv eseri incelenmiştir. Chomsky'nin ileri sürdüğü derin yapı ile Fıtrat'ın Nahiv eserinde uyguladığı derin yapının benzerlikleri ortaya koyulmuştur. Bu çalışma nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle yapılmıştır. Araştırmada veri analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonucunda Fıtrat ve Chomsky'nin derin yapılarında benzerlikler görülmüştür. Üretimsel dönüşümlü dil biliminin temelini oluşturan derin yapının 1950'li yıllardan da öncelere dayandığı ortaya çıkmıştır. Fıtratın bu eseri dönüşümlü üretken dil bilimi yaklaşımına uygun olarak hazırlanmıştır.

Anahtar kelimeler: Dönüşümlü Üretim Dil Bilimi, Chomsky, Fıtrat, Nahiv, Derin Yapı, Yüzey Yapı, Zihin.

³ Sorumlu Yazar: Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, yavci@comu.edu.tr ORCID: 0000-0002-9837-8890

⁴ Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Giriş

Dil, bir toplumda o topluma ait düşünce yapısını, kültür, yaşama ve sürekliliği sağlama gibi ihtiyaçları içinde barındıran sosyal bir kurumdur. Toplumun olduğu yerde dil varlığını gösterir. Dil, birçok araştırmacıda gerek tanım gerek kavram olarak farklı şekillerde algılanır. Bu algılara göre bazı tanımlar şöyledir: “Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir” (Aksan 1987:55). “Duygu, düşünce ve dileklerimiz anlatmaya yarayan imlerin -daha çok, ses imlerinin- hepsine birden dil denir.” Gencan (1979:1). “Wittgenstein’in ifade ettiği gibi, “dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler” (Wittgenstein, 2008: 133, Akt: Alkayış, 2017). “Dil, iletişimin basit bir tanımı ya da aracı değildir aksine sosyal bir pratiktir, bir şeyleri yaratma sürecidir. Dil sosyal yaşamın merkezindedir ve yaşamı oluşturu bir özelliğe sahiptir. Konuşmalar sürekli ve aralıksız bir şekilde sosyal dünyayı yaratır, bu açıdan dil ne olup bittiğini anlatan basit bir yansıtıcısı değildir” (Wood ve Kroger, 2000, Akt: Çelik, H., Ekşi, H, 2008). İnsanın anlaşılabilmesi, anlatabilmesi, herhangi bir şeyleri anlamlandırması ve düşünmesi kısaca insanın varlığı dil aracılığıyla sağlanır.

Dil, bir milletin kültürel, düşünsel ve duygusal hazinedir. Dil nesilden nesile aktararak milleti ayakta tutan köklü bir mirastır. Dil bilimi ise dillerin kökenlerini ve zaman içinde dilde meydana gelen değişimlerini araştırır. “O halde; dilbilim, dilin belli durumdaki oluşumunu araştırır.” (Alkayış, 2017). Ana dilin tarihini, kökenini, gelişim aşamalarını, düşünce boyutunu, toplumla ilişkisini inceleyip diğer dillerle ilişkisini ortaya koyar. Dilin şeklini, anlamını inceler. “Dilbiliminin en belirgin çelişkilerinden biri imparatorluğunu insan soluğu üzerine kurmuş olması ve gerçekliklerin incelenmesine özen göstermesidir. Fizikçi bir taşı, radyasyon yayıp yaymadığını anlamak için inceler. Dilbilimci ise, dili bütün zenginliği ve karmaşıklığı içinde hem eşzamanlı hem de artzamanlı boyutta inceler” (Kıran, 2006). Dil bilgisi ise dili her yönüyle inceleyen ve dile uygun kuralları ortaya koymaya çalışan bir disiplindir. “Dil bilgisi, kısaca bir dili ses, şekil ve cümle yapıları bakımından inceleyip bunlarla ilgili kuralları tespit eden bir bilim dalı olarak tarif edilebilir.” (Dolunay, 2010). Bu tanımlarla dil bilgisi incelemelerinin yanında yaklaşım ve yöntemlerde

önemli yere sahiptir. “Dil bilgisi alanında, bir dili oluşturan ses, kelime, cümle ve metin gibi ögeler yapı, tür, görev, işleyiş ve anlam yönüyle incelenmekte ve çeşitli kurallar ortaya konulmaktadır. Bu süreçte dil bilgisini inceleme, araştırma ve öğretim yaklaşımları ile yöntemleri de önemli olmaktadır.” (Güneş, 2013).

Dil bilimi dili farklı yönlerden incelemek için dallara ayrılır. Araştırma problemimiz dil biliminin sentaks ve semantik dalları içerisine girmektedir. Sentaks Fransızcadan gelmektedir. Türkçe kelime karşılığı cümle bilgisi veya söz dizimi demektir. “Sözdizimi ya da Fransızcadan geçen biçimiyle sentaks, doğal dillerdeki cümle kurma ilke ve kurallarını inceleyen ve bu dildeki cümlelerin esnekliğini inceleyen dil bilimi dalıdır.” (1) Cümlede sözcüklerin birbirleriyle bağlantılarını ve söz dizimini inceler. Semantik (anlam bilimi) ise kelimelerin veya cümlelerin anlamları ile ilgilenir. “Saussure dilbilim çalışmaları sırasında anlambilimine önemli teoriler kazandırmıştır. Saussure’ün anlambilim teorilerine model olan kavram anlam üçgeni olarak da bilinen anlam şemasıdır. Anlam üçgeninin en önemli özelliği daha önceden gösteren (signifier) ve gösterilen (signified) olarak ifade edilen modele gönderge (referrant) kavramını eklenmesidir” (Akşehirli, 2004: 17, 18, akt: Barut ve Odacıoğlu, 2018). “Anlambilim kelime ve cümle olarak iki farklı düzeyde anlamı inceler.” (Barut ve Odacıoğlu, 2018).

Sentaksta (söz diziminde) birçok yaklaşımlar öne sürülmüştür. Bu yaklaşımlardan ulamsal dil bilgisi, üretici dil bilgisi, bağlayıcı dil bilgisi (cebirsel söz dizimi, kelime dil bilgisi, uygulayıcı dil bilgisi), işlevsel dil bilgisi (bilişsel dil bilgisi, işlevsel dil bilgisi, sistematik işlevsel dil bilgisi, varsayımçı dil bilgisi temel yaklaşımlardır. Anlam bilimi de türlü dallara ayrılmaktadır. Bunlar arasında dilbilimsel semantik, gösterge bilimsel semantik, üretici semantik, yapısal semantik başlıcasıdır. “Semantiğin alanları yalnızca dil yapısının farklı düzeylerine göre değil, dil ile düşünce ve dil ile dünya arasındaki ilişkinin biçimine göre de sınıflandırılır. Semantik alanlar bilişsel anlam, bilgisel anlam ve pragmatik anlam olmak üzere üçe ayrılır. Bilişsel anlam kavramı, dil ile düşünce arasındaki ilişki ile bağlantılıdır. Bu noktada dilsel bir ileti ile düşünsel yapının dil biçimlerini

oluşturmasından söz edilir. Bilgisel anlam kuramları ilişkisel (referansiyel) kuramlar olarak anılır.”

Günümüze gelene değin cümleler sentax ve semantik açıdan incelenmiş, farklı farklı yaklaşımlara göre türlü açılardan ele alınmıştır. “İlk kez F. de Saussure, dilin iç ve eşzamanlı yapısını incelemeyi önererek günümüz dilbiliminin temelini atmıştır. F. de Saussure’den sonra dilin göstergesel işlevleri konusunda iki görüş ortaya çıkmıştır. Birincisi dilin temel işlevinin iletişim olduğunu savunan işlevsel dilbilim, diğeri ise, dilin soyut yapılarını incelemeyi amaçlayan üretici-dönüşümsel dilbilgisiydi. Anlambilimin karmaşık sorunları karşısında çaresiz kalan işlevsel dilbilim doğal olarak sesbilime, üretici-dönüşümsel dilbilgisi de sözdizime yönelmiştir.” (Kıran 2002: 175; akt, Gülen, 2007) İşte görüldüğü gibi bu kendinden önceki yaklaşımlara tepki olarak dönüşümlü üretim dil bilimi akımı ortaya çıkmıştır. “Chomsky, zengin bir felsefi gelenekten yararlanıp klasik zihinci görüşleri yeniden formüle ederek üretici dilbilgisi geliştirmiştir. O, kuramını ilk defa 1957’de Syntactic Structures’ta (Sözdizimsel Yapılar) ortaya koymuş ve 1965’te Aspect of the Theory of Syntax (Sözdizim Kuramının Çeşitli Yönleri) ile de daha kapsamlı bir dilbilim kuramı haline getirmiştir.” (Müldür, 2016) Dönüşümlü üretim dil bilimi akımı diğeri dil bilimi yaklaşımlarından ayrılır. Çünkü dönüşümlü üretim dil bilimi için dilin en önemli unsuru cümledir. Dönüşümlü üretimsel dil bilimi akımı cümlelerin isim veya fiilden meydana geldiğini belirtir. Bu akım sınırlı sayıda kelimeler ile sınırsız sayıda anlamlı veya anlamsız cümle birleşimlerini ortaya koymaya çalışır. “Amerikalı dilbilimci Chomsky’nin üretici dönüşümsel dil bilgisi kuramı ile açıkladığı bu görüşe göre, dil edinme insanın doğuştan getirdiği yaratıcılığı ile dil birliklerini üretmesi ve sonunda cümleleri ortaya çıkarmasına dayanır (Cemiloğlu, 2004, akt: Aşılıoğlu, 2009). Bu yaklaşıma göre dil ediniminde bireyin düşündüklerini sözel ifadelerle dönüştürmesi ve dinlediklerini anlaması, kavraması gibi iki temel dilsel özelliği kazanması söz konusu olmaktadır.” (Aşılıoğlu, 2009).

Chomsky’nin geliştirmiş olduğu akım iki temel yapı üzerine kurmuştur. Bu yapılar, derin yapı ve yüzeysel yapıdır. Derin yapı zihinle ilgilidir, yüzeysel yapı ise sese dayanır. Bu iki yapı birbiriyle ilişki ve etkileşim içerisindedir. Derin yapı ile bir nevi anlam kastedilmektedir. “Chomsky üretici dilbilgisiyle insanın doğuştan yetilerini öne çıkaran ve gözlemlenemeyen

özelliklerini hesaba katan bir yaklaşım geliştirdi. Üretici dilbilgisi, dil yetisini temel alıp dilbilimin semantik yönünü öne çıkararak yapısalılıkta önemsenmemiş gözlemlenemeyen anlam durumlarına büyük önem atfetmiştir." (Müldür, 2016) "Üretimsel-dönüşümcü yaklaşıma göre derin yapı, tümcede yer alan mantıksal, soyut yapı; yüzeysel yapı ise, derin yapıda var olan anlamların açıklanış biçimi, sözcüklere dökülmesi olarak düşünülmekte ve bu iki yapının birbirine bir takım dönüşüm kurallarıyla bağlı olduğuna inanılmaktadır. Bu teoride tümce yapıları iki ana kuralla açıklanmaktadır: yapı kuralları (phrase structure rules) ve dönüşüm kuralları (transformational). Bunlardan yapı kuralları dilin çekirdek tümcelerini, dönüşüm kuralları ise dilin bütün tümcelerinin bu yapı kurallarına dayanarak üretilmesini açıklamaktadır." (İnce, 1991;43-49, Akt: Oymak, 2004).

Literatürde 1950'li yıllarda Chomsky'nin Syntactic Structures kitabı ile üretimsel dönüşümlü dil bilimi akımının ilk temellerini attığı söylenir. Fakat dönüşümlü üretim dil bilimi akımı 1950'li yıllardan öncesine dayanmaktadır. Bu akımın ilk örneklerinden sayılabilecek eserlerden biri Fıtrat'ın 1927 yılında yazdığı Nahiv eseridir. Chomsky'den önce kuramın ismine literatürde yer verilmese de kuramın içeriğini Fıtrat'ın Nahiv eserinde yansıttığını görebiliyoruz. "Fıtrat Özbek Türklerinin yetiştirdiği Ceditçi devlet adamlarından biridir. Devlet adamlığının yanında bilim, eğitim ve sanatla da yakından ilgilenmiştir. Sovyetler Birliği'nin profesör unvanı verdiği ilk Özbek âlimidir." (Avcı, 2010) Fıtrat'ın eserleri üretimsel dönüşümlü dil bilimi kuramı çerçevesinde verilen ilk örneklerden sayılmalıdır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Fıtrat'ın Nahiv eserinde dönüşümlü üretim dil bilimi akımını nasıl uyguladığını gösterip analiz etmektir. Bu analiz ve eserin tanıtımının sonucunda dönüşümlü üretim dil bilimi akımının ilk örneklerinin Chomsky'den önceye dayandığı ortaya konulacaktır.

Araştırmanın Problem Cümlesi

Dil bilim üzerine birçok akım ortaya konulmuştur. Dil bilimi akımlarından birisi olan ve 1950li yıllardan beri dil biliminde köklü değişikliklere sebep

olan dönüşümlü üretim dil bilimi akımı derin yapı ve yüzey yapı temelinde kurulur. Üretimsel dönüşümlü dil bilimi akımını geliştiren Chomsky 1950li yıllarda dili zihinsel süreçler ile açıklar ve bu dil bilim akımının içine zihinsel süreçleri alır. Zihinsel süreçleri derin yapı kavramıyla ortaya koyar. Üretimsel Dönüşümlü dil bilim akımını Chomsky'den önce uygulayan eserler var mıdır, varsa bu eserlerin özellikleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı materyallerin araştırılması hedeflenen durum, olay ve olgular hakkında analiz edilmesini içeren bir desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırmada İncelenen Eser

Bu kapsamda dil bilgisi eserlerinde derin yapıyı yansıtan ve zihin ile dil arasında ilişki kurup dilin anlamsal boyutunu öne çıkartan Fıtrat'ın Nahiv eseri analiz edilmiştir. Chomsky'nin dönüşümlü üretim dil bilimi akımı ile Fıtrat'ın Nahiv eserinde uyguladığı dönüşümlü üretim dil bilimi akımının benzer yönleri ortaya koyulmuştur.

Araştırmanın Veri Analizi

Araştırmada veri analiz yöntemlerinden içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. "Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel araştırmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir." (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 188).

Bulgular

Fıtrat Nahiv'de 'Okuyuculara' bölümü ile başlar daha sonra cümleye geçer. "Bir fikri bir kişiye bildirmek için kelimeleri toplayarak birbirine bağlayıp söyleriz. Bu söylediğimiz cümle olur." diyerek cümlenin tanımını yapar. Fıtrat'ın incelemeye cümleden başlaması, temel unsur ve tamamlayıcı unsurlar olarak bir sınıflandırma yapması anlamı göz önünde bulundurduğunu gösterir. Düşünce paylaşımının ilk aracı cümledir.

Çünkü derin yapıda ilk olarak yargı bulunur. Yargı cümlenin temel unsurunu oluşturur. Türk dilinde tamamlayıcı unsurlar belli bir düzen içinde değildir. Yüzey yapıya çıktıkları zaman tamamlayıcı unsurlar temel unsurlara göre belli bir düzen içine girerler. Yargı anlamı temsil eden, üzerinde taşıyan unsur özelliğindedir. Yargıdan sonra istenirse tamamlayıcı unsurlara yer verilir. Derin yapıda işlem sırası bu şekildedir. Fakat yüzey yapıya yansıdığı zaman ilk önce tamamlayıcı unsurlar yer alır daha sonra yargıya yer verilir. Derin yapıda ilk olarak yargı düşünüldüğünden Fıtrat derin yapının yüzey yapıya yansımalarını tümünden gelim yöntemi ile gösterir. İlk önce cümleden başlar. Daha sonra tamamlayıcı unsurlara geçer. Bu özellikler dönüşümlü üretim dil bilimi akımının temelini oluşturur.

Fıtrat Nahiv’de cümleyi ‘temel unsurlar’ ve ‘tamamlayıcı unsurlar’ olarak ikiye ayırır. Daha sonra özne ve yüklemi cümlenin baş unsuru (temel unsurlar) olarak sınıflandırır. Baş unsurlar (özne-yüklem) dışında kalan diğer unsurları tamamlayıcı unsurlar olarak yer verir. Fıtrat baş unsur yani temel unsur olarak özne ve yüklemi vermesi ile dönüşümlü üretim dil bilimi akımını uyguladığını gösterir. Yüklem ve özne derin yapının temelini oluşturur. Diğer unsurlar bunlara göre şekillenir. Fıtrat’ın cümleyi bu şekilde öğretme girişiminde derin yapının uygulanışı vardır. Bu yüzden derin yapının yüzey yapıdaki yansımalarını gösterirken özne ve yüklemi baş unsurlar olarak verir. Cümleyi bu şekilde el alış şeklide dönüşümlü üretim dil bilimi ekolünün bir göstergesidir.

Fıtrat “Cümleden anlaşılan ‘düşünce’ mantıkçılarca söylendiğinde ‘hüküm’ veya ‘tasdik’tir. Düşünce veya hüküm zihnî bir cümledir. Onun da bölümleri vardır. Onun birinci bölümüne eski mantıkçılarımız ‘mevzu’; ikinci bölümüne ‘mahmul’ derdiler. Bunun birinci bölümü olan ‘mevzu’; cümlenin öznesini, ‘mahmul’ ise yüklem bölümünü çok doğru karşılar. Lâkin tam doğru karşılamaz. Cümle ‘kim-ne’ de her zaman zihnî cümlemizin (yani fikrimizin, düşüncemizin) mevzuu olur; fakat her zaman dilde cümlenin ‘özne’si olmaz.” demiştir. Fıtrat “Cümle Bilgisi (Söz Dizimi) kitaplarında gördüğümüz ‘Cümle kim, ne yönünde söylenirse o özne olur.’ şeklindeki tarifler düşünceye (yani zihnî cümlelere) göre doğru olsa da söze dönüşmüş cümlelere göre yanlıştır. Çünkü cümle kimin neyin yönünde

söylenirse o “kim-ne” düşüncenin (mantıklı söyleyince) söyleyince hükmün konusu olur. Fakat her zaman söze dönüşmüş cümlenin öznesi olmaz.” şeklinde cümle hakkındaki düşüncelerini ifade eder. Cümlenin zihinle ilişkisini açıklar. Zihnin bölümlerini ikiye ayırıp birinci bölümü cümlenin öznesi, ikinci bölümü yüklemi olarak ifade eder. Fıtrat’ın bu cümlelerinde derin yapı ve yüzey yapının ifade edilmesinin izleri görülür. Fakat bir noktaya da dikkat çekip zihinde yani düşüncede her zaman öznenin yer aldığını söyler. Ancak her zaman dilde cümlenin öznesi olmaz diye belirtir. Bazen düşüncenin bölümleri ile cümlenin bölümleri birbirine uygun gelmeyip; düşünceye konu olan şeylerin cümlede özne olmayacağını söyler. Çünkü yargıyı meydana getiren düşünceler özne etrafında biçimlenir. Zihinsel süreçte oluşan yapılar özne temel alınarak oluşturulur. Fakat derin yapıda oluşan yapılar yüzey yapıya yansıdığına her zaman özne olmamaktadır. Fıtrat ise bu durumu derin yapı kavramını kullanmaz ancak bu kavramı zihinsel kavramlar ile açıklar.

Chomsky’nin geliştirmiş olduğu üretimsel dönüşümlü dil bilimi akımı derin yapı ve yüzey yapı olarak iki temel üzerine kurulur. “Bu model, “bir dile ilişkin bilgiyi davranış temelinde bulunan soyut bir dizge olasılık bakımından bir dizi cümlenin biçimini ve anlamını belirlemek için etkileşimde bulunan kuralların oluşturduğu bir dizge olarak düşünmemiz gerektiğini” öne sürer” (Chomsky 2011: 122, akt: Müldür, 2016). Chomsky zihinsel süreçleri akıma dahil eder. Derin yapı anlam, düşünce boyutu; yüzey yapı ise ses ve yazı yönünü oluşturur. “En basit örnekler bir yana bırakılırsa, genel olarak, tümceler derin yapıları yüzey yapılarından çok farklı olur.” (Chomsky, Dil ve Zihin, Çev: Kocaman, 154) Derin yapıda oluşan yapılar her zaman tamamen yüzey yapıya yansımayaabileceğini söyler. “Kimi durumlarda önemli dilbilgisi bağıntıları yüzey yapıda bütünüyle belirsiz kalır. Nitekim, 'John will be persuaded to dream' <John düş görme konusunda ikna edilecek> tümcesinde 'John'un gerçekte 'dream'in <düş görmek'in> öznesi olduğu, daha önce de dikkat çektiğimiz gibi temeldeki derin yapı bunu doğrudan yansıtırsa da yüzey yapıda belirtilmez.” (Chomsky, Dil ve Zihin, çev: Kocaman, 219).

Chomsky derin yapıyı ayrı bir yerde tutar, bulunan her şeyin zihin ile aydınlatılabileceğini söylemeye çalışır. “Chomsky’nin kuramını hazırlayan felsefi arka plan “zihinci” geleneğe dayanır. Bu gelenek “var olan her şeyin

zihinsel terimlerle açıklanabileceğini öne süren görüş" (Cevizci 2012: 466) olarak tanımlanır." (Müldür, 2016) Anlam boyutunun zihinde, yüzey yapıdan önce yer aldığından bahseder. "Derin yapı anlam yorumlamasını ilgilendiren bütün bilgileri; yüzey yapı ise sesçil yorumlamayı ilgilendiren bütün bilgileri kapsar." (Chomsky, Dil ve Zihin, Çev: Kocaman 186) "D' nin bir derin yapı, Y'nin ise bir yüzey yapı olduğunu kabul edersek, bir üretici dilbilgisi, sonsuz bir (D, Y) çiftleri kümesi tanımlar (üretir); bu dilbilgisinin yorumlayıcı bileşenleri ise D için bir anlam yorumlaması belirlerken Y için bir sesçil yorumlama belirler." (Chomsky, Dil ve Zihin, Çev: Kocaman, 188)

Bir bakıma dil bilimine, dilin yapısının yanında anlamını dahil eder. "Üretici dilbilgisi bir dildeki sınırlı sayıdaki sözcüklerin oluşturduğu sınırsız sayıda kombinasyonu göstermeye çalışır. Ancak bu kombinasyonların büyük bölümü anlamlı cümleler oluşturmaz...Öyleyse dildeki sınırsız cümle üretme kapasitesi yalnızca "anlam"a indirgenemez. Bir dilbilgisinin ürettiği cümleler dilbilgisel olsa bile anlamlı olmayabilir." (Müldür, 2016) Dönüşümlü üretim dil bilimi sınırlı sayıda bulunan kelimelerle sınırsız sayıda cümleler elde edilebileceğini söyler. Fakat bu meydana gelen cümleler anlamsız olabilir. "Öyleyse anlam ve dilbilgisel yapılar birbirinden farklı yasalarla yönetilir. Bu cümleler anlama göre değil, dilsel yasalara göre üretilmiştir. Bu nedenle Chomsky, cümle üretme kapasitesinin dil yetisiyle; anlam/düşünce üretme kapasitesininse zihinsel yetilerle ilgili olduğunu düşünür. Üretici dilbilgisinin, sözdizim (syntax) ve anlamı (semantics) birbirinden ayırmasının temelinde bu ayırım yatar." (Müldür, 2016).

Chomsky tümdengelim yöntemiyle dil bilgisinin öğrenilebileceğinden bahseder. Ancak dilin doğası tümden gelim yöntemi ile ortaya konulabileceğini savunur. "Dil'e matematiksel bir biçim vermek isteyen N. Chomsky varsayımsal tümdengelimli yöntemini kullanmasından kaynaklanır." (Alkayış, 2017) "Anlamlı öğrenmenin gerçekleşmesi için dil yapısının genel hatlarıyla öğrenilmiş olması gerekir. Bilişsel yöntem akla ve mantık yürütmeye değer verir. Dilbilgisinin tümdengelim yöntemiyle öğrenilebileceğini, bunun yüzeysel olmasının gerektiğini savunur." (Uçak, 2016).

Fıtrat'ın Nahiv eserinde cümleyi ele alırken sınıflandırması şu şekildedir:

Cümle

Temel unsurlar

Yüklem-Özne

Tamamlayıcı unsurlar

Nesne

Yönelme tamamlayıcısı

Çıkma tamamlayıcısı

Bulunma tamamlayıcısı

Zaman tamamlayıcısı (zarfı)

Berberlik tamamlayıcısı

Sebep tamamlayıcısı (zarfı)

Hâl tamamlayıcısı (zarfı)

Tamamlayıcı eklerinin edatlarla

Hangi sözler cümlenin hangi unsuru olmaya yarar?

Fiil

Ad

Sıfat

Edat

Kelime grupları

Husûsî uyuşma (Özel kelime grupları)

Genel kelime grupları

İsim tamlaması

Sıfat tamlaması

Cümle türleri

Tam cümle

Kesik cümle

Soru cümlesi

Soru cümlesi

Soru bildirme cümlesi

Haber cümlesi

Dilek cümlesi

Üzüntülü cümle

Kinaye cümle

Kuvvetlendirme cümlesi

Ünlem cümlesi

Şartlı cümle

Ters şartlı cümle

Cümle dışı unsurlar

Birleşik cümleler

Fitrat'ın Nahiv eserinde yer alan 'Okuyuculara' bölümü ön söz niteliğindedir. Burada dilin kurallarını bütün bir şekilde ortaya koyulmadığını ve terimlerini sabit hale getiremediklerinden ve bu sorunla baş etmek için el ele verilip, dilimizin araştırılması gerektiğinden bahseder. Nahiv'de 'Okuyuculara' bölümü ile başlayıp daha sonra cümleye geçer. 'Temel Unsurlar' başlığı altında yüklem ve özneye yer verir. Yüklem ve öznenin tanımlarını yapıp özelliklerinden bahseder. Bunlara yer verirken hepsini örneklerle destekler.

Yüklemin olmadığı cümlelerde söz kesildi, cümle bitti gibi düşüncelere girilmediğinden cümlenin sonunun beklendiğini söyler. Anlatılmak istenen düşüncenin yüklemle tamamlandığını örnekler üzerinden açıklar. Yükleme sorulan "kim", "ne" sorularına cevap verilen sözlerin cümlenin 'özne kelimesi' veya sadece 'özne'si olduğunu belirtir.

Özne ve yüklemi cümlenin baş unsuru (temel unsur) olarak sınıflandırır. Daha sonra 'tamamlayıcı unsurlar' diye adlandırdığı sınıflandırmasına yer verir. Giriş paragrafında tamamlayıcı unsurlara yer verirken sadece yüklem

ve öznenen meydana gelen cümlede düşüncenin yarım kalacağını ifade eder. “Sadece özne ile yüklemden anlaşılan düşüncenin noksanlıklarını tamamlamak için cümleye türlü sözler eklenir. Bu eklenen sözler de özne ve yüklemle uyumlu olarak cümlenin bölümleri olur.” diyerek tamamlayıcı unsurlar ve cümle içinde baş unsurlar ile birlikte anlatılmak istenen düşüncenin tam ve doğru aktarılacağından bahseder. Bu şekilde anlam bulanıklığının önüne geçileceğini ortaya koyar. Tamamlayıcı unsurları nesne, yönelme tamamlayıcısı, çıkma tamamlayıcısı, bulunma tamamlayıcısı, beraberlik tamamlayıcısı, zaman tamamlayıcısı (zarfı), sebep tamamlayıcısı (zarfı), hâl tamamlayıcısı (zarfı) olarak belirler. Hâl eki başlığı altında verilen bulunma, çıkma, yönelme eklerini tamamlayıcı unsurlar olarak ayrı başlıklarda yer verir. Bunların cümlede anlamı, düşüncüyü tamamladığını belirtir. Aynı şekilde vasıta hal ekini beraberlik tamamlayıcısı olarak adlandırır. Zarfların içinde yer verilen zaman ve sebep bildiren kelimeleri zaman tamamlayıcısı ve sebep tamamlayıcısı olarak tamamlayıcı unsurlar olarak sınıflandırmaya dahil eder.

Chomsky’in 1957 yılında geliştirmeye başladığı ve akımın temelini oluşturan dönüşümlü üretim dil bilimi akımına bakıldığında 1927 yılında Fıtrat’ın Nahiv eserinde uyguladığı sistemin dönüşümlü üretim dil bilimi akımına büyük bir oranda benzediği görülür. Chomsky Fıtrat’ın Nahiv eserinde bahsettiği gibi zihnin önemine değinmiş ve cümlenin temelini zihin, düşünceler olarak görür. Fıtrat düşüncelerimizde, zihnimizde oluşturduğumuz yapılarda yer alan özneyi her zaman yüzey yapıda yer veremeyeceğimizi söyler. Chomsky’de benzer bir şekilde derin yapıda oluşan yapıların her zaman yüzey yapıya yansımayaacağından bahseder. Chomsky tümünden gelim yaklaşımını savunur ve dil bilgisinin tümünden gelim yaklaşımına göre öğretilmesi gerektiğini ifade eder. Fıtrat ise tümünden gelim yaklaşımını Nahiv eserinde yaptığı sınıflandırmayla, verdiği örneklerle ve dil bilgisi anlatım şekliyle tümünden gelim yöntemini uygular. Ayrıca Chomsky geliştirdiği kuramı ile cümleyi öne çıkartır, cümle hareket noktası olur. Fıtrat Nahiv eserinde cümlenin tanımını yaparak kitaba başlamakla dil bilgisi ve dil öğretiminde yargı ve cümle üzerinden hareket eder. Fıtrat ile Chomsky dili benzer şekilde ele almışlardır.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Üretimsel dönüşümlü dil bilimi derin yapı ve yüzey yapı temelinde şekillenir. Dil bilimi yaklaşımlarından birisi olan ve 1950li yıllardan beri dil biliminde köklü değişikliklere sebep olan üretimsel dönüşümlü dil bilimi yaklaşımı derin yapı ve yüzey yapı temelinde kurulur. Üretimsel dönüşümlü dil bilimi yaklaşımını geliştiren Chomsky 1950li yıllarda dili zihinsel süreçler ile açıklar ve bu dil bilim yaklaşımının içine zihinsel süreçleri alır. Zihinsel süreçleri derin yapı kavramıyla ortaya koyar. Derin yapı ile dilin düşünce boyutunu öne çıkartmayı amaçlar. Çünkü derin yapı zihne, düşüncelere dayanmaktadır. Chomsky dili zihinsel süreçler ile açıklamak istemiş üretimsel dönüşümlü dil bilimi yaklaşımının içine zihinsel süreçleri almıştır. Derin yapı ile dilin anlamsal boyutu öne çıkarır.

Chomsky'in 1957 yılında geliştirmeye başladığı ve akımın temelini oluşturan dönüşümlü üretim dil bilimi akımına bakıldığında 1927 yılında Fıtrat'ın Nahiv eserinde uyguladığı sistemin dönüşümlü üretim dil bilimi akımına büyük bir oranda benzediği görülür. Chomsky Fıtrat'ın Nahiv eserinde bahsettiği gibi zihnin önemine değinmiş ve cümlelerin temelini zihin, düşünceler olarak görür. Fıtrat düşüncelerimizde, zihnimizde oluşturduğumuz yapılarda yer alan özneyi her zaman yüzey yapıda yer veremeyeceğimizi söyler. Chomsky'de benzer bir şekilde derin yapıda oluşan yapıların her zaman yüzey yapıya yansımayacağından bahseder. Chomsky tümden gelim yaklaşımını savunur ve dil bilgisinin tümden gelim yaklaşımına göre öğretilmesi gerektiğini ifade eder. Fıtrat ise tümden gelim yaklaşımını Nahiv eserinde yaptığı sınıflandırmayla, verdiği örneklerle ve dil bilgisi anlatım şekliyle tümden gelim yöntemini uygular. Ayrıca Chomsky geliştirdiği kuramı ile cümleyi öne çıkarır, cümle hareket noktası olur. Fıtrat Nahiv eserinde cümlelerin tanımını yaparak kitaba başlamakla dil bilgisi ve dil öğretiminde yargı ve cümle üzerinden hareket eder. Fıtrat ile Chomsky dili benzer şekilde ele almışlardır.

Bu araştırma derin yapı kavramı ile adlandırılan zihinsel süreçleri ve düşünce boyutunu öne çıkarmanın 1950li yıllardan daha öncesine dayandığını ortaya koymaktadır. Fıtrat'ın Nahiv ve dil bilgisiyle ilgili eserleri derin yapıyı yansıtan, zihin ile dil arasında ilişki kurup dilin anlamsal boyutunu öne çıkartan yaklaşım ve incelemeyi gösterir.

Chomsky'nin ileri sürdüğü derin yapı ile Fıtrat'ın Nahiv eserinde uyguladığı derin yapının benzerlikleri Türk dilinin düşünce kodlarına göre ortaya koyulmuştur.

Yapılan bu araştırmada Chomsky'nin ve Fıtrat'ın derin yapıları araştırılmış ve karşılaştırılmıştır. Araştırmanın analizi ve incelenen veriler sonucunda Chomsky'nin 1950li yıllarda geliştirmiş olduğu dönüşümlü üretim dil bilim akımının temelini oluşturan derin yapısı ile Fıtrat'ın 1927 yılında Nahiv eserinde uyguladığı yöntemle ve cümle bilgisini işlerken izlediği yol ve yaklaşım benzerlik göstermektedir. Fıtrat, Nahiv adlı eserinde zihin kavramını vurgulayıp bu kavramın üzerinde durur. Dil ile zihin arasında ilişki kurar. Bütün bunlar derin yapının Chomsky'den önceye dayandığını ve bu dönüşümlü üretim dil bilimi akımını Fıtrat'ın "Nahiv" adlı cümle bilgisi eserinde uyguladığını açıkça gösterir. Bu yönüyle Chomsky'nin Nahiv'i görmediği asla söylenemez.

Yüzeysel yapıdaki cümleler önce derin yapıda sistemli bir şekilde sıralanır (Avcı 2012). Ardından dil mantığıyla dönüşüme girerek üretilmiş cümle olarak yüzeysel yapıya yansır. Türk dilinin derin ve yüzeysel yapıdaki bu etkileşimi Fıtrat'ın uyguladığı bu kuramın adını da "Dönüşümlü üretim dil bilim akımı" olarak belirlemiş olur.

Karşılaştırdığımız veriler, Chomsky'nin dile yaklaşımını, inceleme ve öğretim şeklini Fıtrat'ın dile bakış açısıyla ele aldığını göstermektedir. Bu yönüyle Chomsky'nin ortaya koyduğu ya da oluşturduğu kuramı yıllar önceye giderek Fıtrat'tan başlamak gerekir. Bu başlangıç ise aslında bu kuramın Fıtrat tarafından kurulduğunun anlaşılması ve teyit edilmesidir. Chomsky'nin kurmuş olduğu bilinen bu kuramın aslında Fıtrat tarafından kurulmuş olduğunu kabul etmek gerekir. Bu kuramı da dönüşümlü üretim dil bilim kuramı olarak adlandırmak isabetli olacaktır.

Dil bilgisinin bütün konuları anlam merkezli yaklaşımlarla ele alınıp incelenmeli. Türk dilinin derin yapısı gerektiği kadar incelenmeli özellikleri ortaya konulmalıdır. Türk dilinin öğretiminde bu kurama uygun özgün yöntem ve yaklaşımlar geliştirilmelidir.

Kaynakça

Aksan, D. (1987) Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim 1. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

- Alkayış, A. (2017). Dil ve Zihin Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 16-35.
- Aşılıoğlu, B. (2009). Türkçe Öğretmen Adaylarına Göre Derslerde Karşılaşılan Başlıca Dinleme Engelleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(29), 45-63.
- Avcı, Y. (2010). Fıtrat'ın Hayatı ve İlk Devir Özbekçedeki Dil Bilgisi Terimlerinin Günümüz Özbek ve Türkiye Türkçesindekilerle Karşılaştırılması. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (22), 7-22.
- Avcı, Y. (2012) "Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretiminde Dil-Düşünce Analizi Teorisi", *Manas Journal of Social Studies*, vol. 1, pp.1-15.
- Barut, E., O., M. C. (2018). Anlambilim Teorilerindeki Temel ve Yan Anlam Kavramları ve Anlambilim-Çeviribilim İlişkisi. *Tarih Okulu Dergisi*, (33) 927-943.
- Chomsky, N. (2001). Dil ve Zihin (Çev. Ahmet Kocaman). Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Çelik, H., Ekşi, H. (2008). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 27(27), 99-117.
- Dolunay, S. K. (2010). Dil Bilgisi Öğretiminin Amacı ve Önemi. *TÜBAR-XXVII*, (27), 275-284.
- Fıtrat, A. (1927). Nahiv. 3. Baskı, Taşkent.
- Gencan, T. N. (1979). Dilbilgisi. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Gülen, T. (2007). Metin Çözümlemesine Farklı Bir Yaklaşım. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (13), 283-300.
- Güneş, F. (2013). Dil Bilgisi Öğretiminde Yeni Yaklaşımlar. *Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi*, 2(7), 71-92.
- Kıran, Z., Kıran, A. E. (2006). Dilbilimine Giriş. Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Müldür, F. (2016). Noam Chomsky'de Üretici Dilbilgisi: Derin Yapı ve Yüzey Yapı Ayrımı. *Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, (27), 59- 74.
- Nedir.org "http://sentaks.nedir.org/" erişim tarihi: 30. 01. 2020

- Oymak, R. (2004). Türkçe Öğretiminde –Dilbilgisel- Bir Biçimbirim/Ulam Olan “Kip” Kavramının Biçimdizimdeki İşlevi ile Kavranma Düzeyi ve Geleneksel Dilbilgisi Eleştirisi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi, XIII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı, 1-18.
- Uçak, S. (2016). Dil Öğrenimi ve Edinimi Üzerine Bir Tartışma. Aydın TÖMER, (1) 65-79.
- Vikipedi https://tr.wikipedia.org/wiki/Anlambilim#Semasiolojik_ile_onomasiolojik_bak%C4%B1nC5%9F_a%C3%A7%C4%B1lar%C4%B1n%C4%B1n_fark%C4%B1 erişim tarihi: 02.02.2020
- Yıldırım, A., ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.